

Samenvatting

Handreiking cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA

Amersfoort, 2009

Colofon

De *Handreiking cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA* is opgesteld door adviesbureau Witteveen+Bos in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Projectbureau Belvedere. Witteveen+Bos is hierin begeleid door een commissie bestaande uit Geertje Korf van de Commissie voor de milieueffectrapportage, Niek van der Heiden van het ministerie van VROM, Patricia Braaksma van het ministerie van LNV, Machteld Linssen van Projectbureau Belvedere en Iris Reuselaars, Lammert Prins, Jean Paul Corten, Jos Deeben en Els Romeijn van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed neemt over enkele jaren het initiatief om de handreiking en de toepassing van de geboden methodiek te evalueren en zonodig bij te stellen.

Deze brochure is een beknopte versie van de handreiking. De volledige handreiking is te vinden op de website www.cultureelerfgoed.nl en aldaar te downloaden.

Meer informatie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Els Romeijn, (033) 42 17 421, e.romeijn@cultureelerfgoed.nl

Redactie: Rinke Berkenbosch (www.berkenkoets.nl)

Fotografie omslag:

Mischa Keyser, Hollandse Hoogte; kleine foto's: zie fotoverantwoording op de desbetreffende pagina's.

Vormgeving en productie: Studio Imago, Amersfoort

ISBN: 978-90-5799-141-7

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Leeswijzer

De beknopte handreiking in deze brochure biedt:

- uitleg over sleutelbegrippen (paragraaf 2);
- aanwijzingen over hoe u de referentiesituatie kunt waarderen in milieueffectrapportages (paragraaf 3);
- methoden om de effecten te bepalen in milieueffectrapportages (paragraaf 4);
- aanwijzingen voor maatschappelijke kosten-batenanalyses in situaties waarin cultuurhistorie een belangrijk aspect is (paragraaf 5);
- een beknopt overzicht van informatiebronnen (zie het eind van paragraaf 3 alsmede paragraaf 6).

Inhoud

1 Inleiding	5
Cultuurhistorie steeds belangrijker in planstudies	5
Instrumenten: milieueffectrapportage (m.e.r.) en maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA)	5
Wettelijke verankering en rol OCW	6
Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA	6
Doel handreiking	6
2 Sleutelbegrippen	9
Cultuurhistorie: drie facetten	9
Beleefde, fysieke en inhoudelijke kwaliteit	11
Effecten: wat is de grootte, de omvang en de ernst?	13
3 De referentiesituatie waarderen	15
Drie facetten en drie kwaliteiten als uitgangspunt	15
Aanpak	17
Hulpmiddelen (informatiebronnen) bij de waardering	17
4 Milieueffectrapportages	19
Effecten: waar u naar kunt kijken in een milieueffectrapportage	19
Beleefbaar, fysiek, inhoudelijk	21
5 Maatschappelijke kosten-batenanalyses (MKBA's)	23
Wat is een MKBA?	23
Toespitsing op cultuurhistorie	23
Overzicht: wat moet u onderzoeken?	23
Voorbeeld Diefdijk	23
Stappenplan	25
Prijskaartjes	25
6 Informatiebronnen	27
<i>Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA</i>	27
Interessante websites	27

Archeologie: opgraven of ontwijken

Archeologie is de afgelopen jaren een steeds prominere rol gaan spelen binnen de ruimtelijke planvorming en daarmee ook binnen de m.e.r. In eerste instantie was het een aspect dat toevallig bij de aanleg van een werk werd tegengekomen. Sinds de jaren 90 wordt archeologie structureel meegenomen bij de m.e.r. en de daarop volgende besluitvorming. De ambitie waarmee dit gebeurt, is nog wel heel verschillend. Soms gaat het vooral om het reserveren van een onderzoeksbudget en het opstellen van een wetenschappelijk onderzoekskader. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de m.e.r. van de Betuweroute; het eerste grote infrastructurele project na het afsluiten van het Verdrag van Malta. Archeologie heeft binnen deze m.e.r. geen invloed gehad op de haalbaarheid van het project of tracévarianten. Wel is er vastgesteld waar verstoring van archeologische vindplaatsen zou optreden en hoe de informatie in het bodemarchief zou kunnen worden veiliggesteld. Zo is nabij Kerk Avezaath (gem. Buren) een middeleeuwse vindplaats opgegraven en onderzocht. Het betreft resten van "Huis Avezaath". Deze informatie is in een wetenschappelijke rapportage en een publieksboek vastgelegd. In andere m.e.r.'s gaat het ook om het nemen van maatregelen waardoor de archeologische vindplaatsen gespaard kunnen blijven. Een voorbeeld hiervan is de aanleg van de Noord-Zuidlijn door de Gasunie. De Gasunie heeft de intentie uitgesproken bij de werkzaamheden archeologische terreinen zoveel mogelijk te ontzien, bijvoorbeeld door met een gestuurde boring onder een vindplaats door te gaan.

Archeologische opgraving bij Kerk Avezaath in 1998 tijdens de aanleg van de Betuweroute.

Foto: Siem Kuppens, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

1 | Inleiding

Cultuurhistorie steeds belangrijker in planstudies

Nederland is grotendeels een 'gemaakt' land. Of het nu gaat om stedelijke of agrarische gebieden of bijvoorbeeld infrastructurele en rivierlandschappen – al die landschappen zijn het resultaat van de inspanningen van onze ouders en voorouders. Die inspanningen hebben gebieden hun eigen 'cultuurhistorisch DNA' gegeven. Wie op zoek gaat naar de wordingsgeschiedenis en de identiteit van een gebied treft dit cultuurhistorisch DNA aan in archeologische vindplaatsen, in oude gebouwen en stedenbouwkundige structuren, in landschapselementen en ordenende principes, en in verhalen over het gebied.

De omgang met cultuurhistorisch erfgoed vormt bij ruimtelijke ingrepen in toenemende mate:

- een belangrijk *ontwerpcriterium* tijdens de planvorming;
- een belangrijke *afwegingsfactor* in de besluitvorming.

Waarom? Omdat dit getuigt van goed en zorgvuldig beheer. En omdat het getuigt van beschaving om zuinig te zijn op datgene wat in het verleden ontstaan en gemaakt is. Bovendien: de burger vraagt erom! Omwonenden en toekomstige gebruikers van een plangebied plaatsen de nieuw te ontwikkelen en de al bestaande kwaliteit van hun leefomgeving steeds vaker op de bestuurlijke en politieke agenda. Burgers maken zich zorgen over de 'verrommeling' van Nederland en het verlies aan bestaande kwaliteit. Ze voelen zich onthecht. Burgers willen hun eigen levensverhaal weer kunnen projecteren op een leefomgeving die dit verhaal ondersteunt; een leefomgeving die weliswaar verandert, maar tegelijkertijd herkenbaar blijft.

Planologen en ontwerpers gebruiken het cultuurhistorisch DNA daarom steeds vaker als inspiratiebron om plannen en projecten de gevraagde kwaliteit en identiteit mee te geven. Ze doen dit bijvoorbeeld door historische objecten en structuren te behouden en in te passen. Of door de ontwikkelingsgeschiedenis van een gebied door te trekken naar de toekomst. Nieuwe ontwikkelingen worden dan op een manier vormgegeven die past bij de lokale of regionale 'omgangsvormen': zo doen we dat hier. Het cultuurhistorisch DNA kan zelfs de drager zijn van een gebiedsontwikkeling, omdat het inzicht geeft in de vraag welke toekomstige gebruiksfuncties duurzaam zullen zijn.

Dat cultuurhistorie in planstudies steeds belangrijker is geworden, heeft ertoe geleid dat dit aspect is vastgelegd in wet- en regelgeving. De huidige wet- en regelgeving schrijft voor dat cultuurhistorische effecten volwaardig in beeld moeten komen voordat overheidsinstanties besluiten nemen over voorgenomen plannen en projecten.

Instrumenten: milieueffectrapportage (m.e.r.) en maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA)

Voor veel grotere projecten en voor verschillende soorten plannen is een milieueffectrapportage (m.e.r.) wettelijk verplicht, terwijl ook steeds vaker een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) wordt toegepast. Beide instrumenten worden ingezet ter ondersteuning van de besluitvorming. Binnen het te verrichten onderzoek moeten verschillende alternatieven worden uitgewerkt en onderling vergeleken. Voor elk van de alternatieven komt op een rij te staan wat de belangrijkste gevolgen zijn voor het milieu / de leefomgeving (dat gebeurt in de m.e.r.) en voor de welvaart (dat gebeurt in de eventuele MKBA). Bij die gevolgen gaat het onder meer om luchtkwaliteit, geluidhinder,

consequenties voor beschermde natuurwaarden, werkgelegenheidseffecten, én dus ook effecten voor de cultuurhistorie.

Wettelijke verankering en rol OCW

De rol van cultuurhistorie in de voorbereiding van plannen en projecten is wettelijk geregeld in de Wet Ruimtelijke Ordening en het Besluit hierop, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) en – daaraan gekoppeld – de Wet milieubeheer (Wm). De laatstgenoemde Wm bevat de spelregels voor milieueffectrapportages. Sinds september 2007 is de minister van OCW wettelijk adviseur bij milieueffectrapportages, naast de ministers van VROM en LNV.

Het ministerie van OCW (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) adviseert bij procedures voor milieueffectrapportages over welke effecten plannen en projecten op cultuurhistorie kunnen hebben en hoe die effecten het best in beeld gebracht kunnen worden. Deze advisering heeft betrekking op welke cultuurhistorische informatie in beeld moet worden gebracht om een goed besluit te kunnen nemen. Vervolgens toetst de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de resultaten in de Milieueffectrapportages. Als uitvoerder van de Monumentenwet kan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gevraagd en ongevraagd daarbij soms ook een waardeoordeel over de verschillende planalternatieven en varianten geven.

Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA

Dát het belangrijk is effecten voor de cultuurhistorie mee te nemen, is inmiddels een gegeven. Maar de vraag is: op welke manier? Voor bijvoorbeeld werkgelegenheid, luchtkwaliteit en natuurbescherming is duidelijk op welke feiten & cijfers het onderzoek zich moet toespitsen. Bij cultuurhistorie daarentegen was dit tot voor kort veel minder helder. Waar gaat het nu eigenlijk om bij cultuurhistorische effecten? Naar welke facetten van cultuurhistorie moeten we kijken? En hoe zijn de effecten systematisch te bepalen en te waarderen – op zo'n manier dat scherp inzichtelijk wordt wat de wezenlijke verschillen tussen alternatieven zijn? Om antwoord te geven op deze en andere vragen, heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed samen met het projectbureau Belvedere een handreiking laten opstellen door het bureau Witteveen+Bos: de *Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA*. Deze brochure is een beknopte versie hiervan. De uitgebreide handreiking is op te vragen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (zie colofon).

Doel handreiking

Uiteindelijk is het de bedoeling dat we in Nederland bij ruimtelijke planprocessen zo zorgvuldig mogelijk te werk gaan om ons cultuurhistorisch erfgoed te behouden en vooral: de kwaliteiten ervan verder te ontwikkelen. Tegelijk is er de onvermijdelijke constatering dat tal van plannen en projecten een serieuze bedreiging kunnen vormen voor datzelfde erfgoed. Als reactie hierop worden steeds vaker alternatieve planvoorstellen ontwikkeld die juist vertrekken vanuit de bestaande kwaliteiten van het plangebied. Het is dan ook van belang helder en systematisch op een rij te zetten wat nu eigenlijk precies de cultuurhistorische nadelen én voordelen zijn van plan X of project Y op locatie Z. Want dan kunnen bestuurders weloverwogen kiezen, en kan de cultuurhistorie zowel bij de besluitvorming als in de operationele fase de rol krijgen die ze verdient.

Vanuit deze achtergrond is de handreiking opgesteld. De Handreiking beschrijft een integrale methode voor het bepalen van de effecten voor alle facetten van de cultuurhistorie en voor het onderling afwegen van de verschillende projectalternatieven. Het hoofddoel van de handreiking is dan ook: *duidelijkheid bieden*. Daaraan blijkt behoefte te bestaan bij opstellers van milieueffectrapporten (MER'en) en uitvoerders van MKBA's. Juist voor die professionals – bij overheidsinstanties en bureaus – is de handreiking geschreven.

Foto: Paul Minkjan, Landschapsbeheer
Nederland

Historische geografie: karakteristieke koppelen aan nieuwe opgaven

Het agrarische veenweidegebied van de Krimpenerwaard moet plek gaan bieden aan 24,50 hectare nieuwe natuur (Ecologische Hoofdstructuur, EHS). In opdracht van het Zuidhollands Landschap heeft adviesbureau DHV in 2004 een toekomstvisie ontwikkeld voor het gebied. Hiervoor zijn de karakteristieken van het cultuurlandschap in kaart gebracht en gekoppeld aan ruimtelijke opgaven voor natuurontwikkeling, landbouw, waterbeheer en recreatie. In zogeheten inspiratieateliers zijn concrete ideeën en concepten ontwikkeld voor de inrichtingsopgaven. Zo kan een deel van de nieuwe natuur gerealiseerd worden in nieuwe pest- en geriefbosjes en kan natte natuur ontwikkeld worden in en door verdikking van voormalige boezems. De natuur wordt op die manier niet geïsoleerd ontwikkeld, maar raakt verweven met het huidige landschap. Het uiteindelijke inrichtingsplan dat in 2005 is opgesteld in het zogeheten Veenweidepact ligt in het verlengde van de eerdere toekomstvisie van het Zuidhollands Landschap.

Historische (steden-)bouw: benutten als identiteitsmaker

Het Philips-complex Strijp S in Eindhoven wordt de komende jaren herontwikkeld tot een creatieve stadswijk waar de Eindhovenaar kan wonen, werken en recreëren. Van meet af aan is in de planvorming een meerwaarde toegekend aan de bestaande bebouwing als 'identiteitsmaker' voor het gebied. Veel gebouwen in Strijp S hebben een industrieel-architectonische waarde of een herinneringswaarde omdat ze verwijzen naar het innovatieve vermogen van de regio. Er is daarom voor gekozen om een deel van het bestaande bouwvolume te behouden en een nieuwe bestemming te geven, zoals 'loftwoningen' en ateliers. Dat geldt onder meer voor de drie gebouwen die in de volksmond de Hoge Witte Rug heten en het Veemgebouw. Ook het Klokgebouw dat het gebied markeert, blijft behouden, evenals het Glasgebouw, delen van het NatLab, het Ketelhuis en de Machinekamer. Voor het gehele herontwikkelingsprogramma is een m.e.r. doorlopen. Omdat het plan niet in één keer gerealiseerd zal worden werd door de commissie voor de m.e.r. aandacht gevraagd voor de wijze waarop de cultuurhistorische waarden meegenomen zullen worden. Duidelijk diende te worden gemaakt op grond van welke uitgangspunten, randvoorwaarden en criteria eventueel besloten kan gaan worden om aangemerkte waardevolle cultuurhistorische objecten alsnog te veranderen of te vervangen.

Klokgebouw

Foto: Nout Steenkamp

2 | Sleutelbegrippen

In 1996¹ en 2004² is geëvalueerd hoe het staat met de rol die cultuurhistorie en de bijbehorende effectenbeoordelingen spelen in planstudies. Deze evaluaties laten onder meer zien dat er begripsverwarring is: de ene specialist verstaat iets anders onder cultuurhistorie dan de ander, terwijl de één ook volstrekt andere terminologie en indelingsprincipes hanteert dan de ander. Daarnaast zijn er in de aanpak van het onderzoek opmerkelijke en onverklaarbare verschillen, ook als het om vergelijkbare objecten gaat. Deze handreiking brengt daarin meer klaarheid.

Cultuurhistorie: drie facetten

Bij cultuurhistorie draait het om drie facetten:

Archeologie. Dit facet betreft fysieke sporen in / op de bodem die informatie verschaffen over vroegere menselijke samenlevingen.

Historische geografie. Bij dit facet gaat het om de wisselwerking tussen de mens en de fysieke omgeving. Die wisselwerking kan tot uiting komen in de landschappelijke elementen en ruimtelijke patronen.

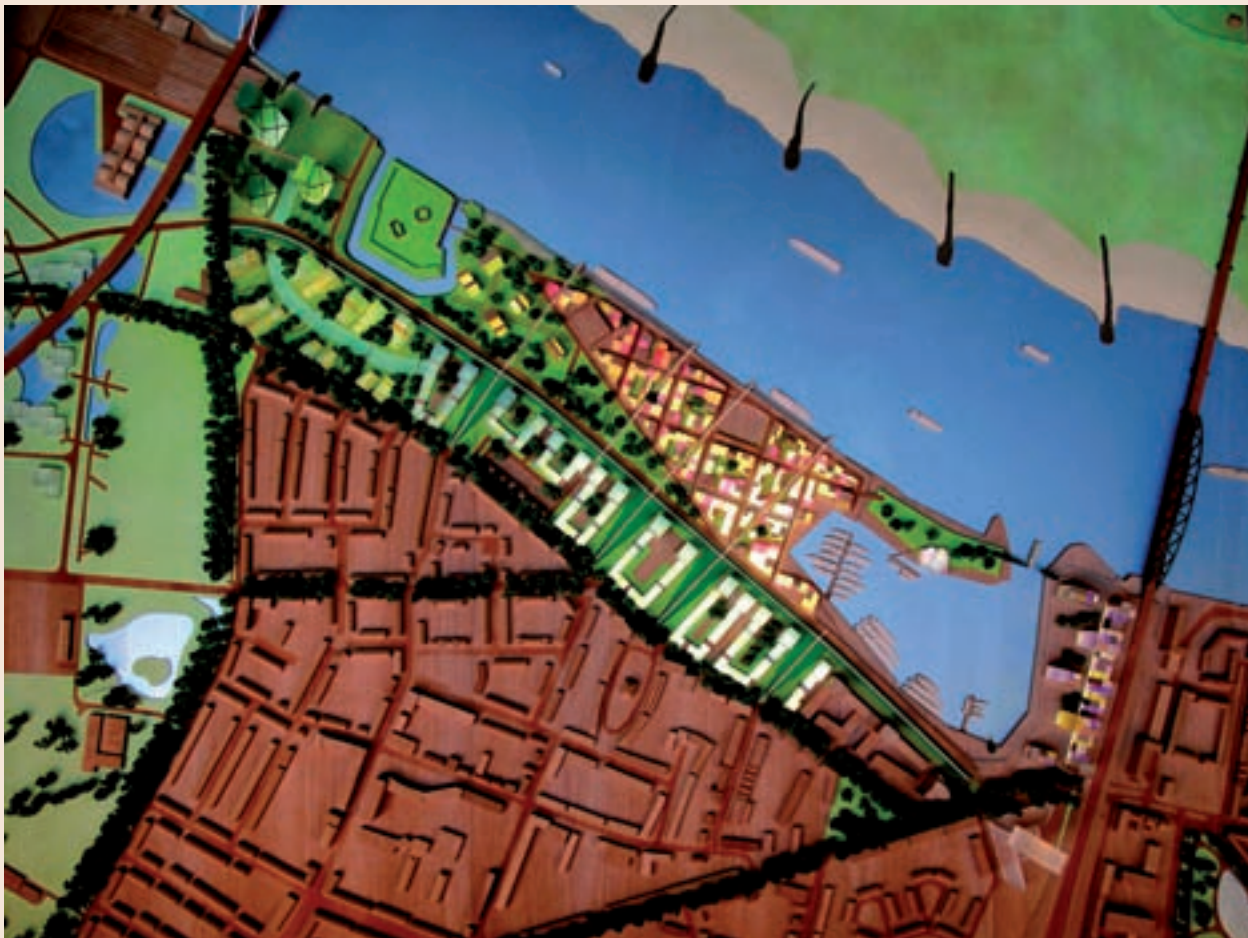
Historische (steden)bouwkunde. Bij dit facet gaat het zowel om de constructieve en technische kenmerken van gebouwen en tuinen, als om de architectuurhistorische aspecten. Op een hoger schaalniveau betreft dit facet ook de stedenbouwkundige waarden.

Het advies is in planstudies consequent de bovenstaande indeling te hanteren: behandel voor elk alternatief elk facet apart. Het kan immers voorkomen dat wat goed is voor archeologie, slecht is voor monumenten, of andersom. Als cultuurhistorie meteen geïntegreerd wordt benaderd, vallen de positieve en negatieve effecten mogelijk tegen elkaar weg. Een alternatief krijgt dan een neutrale score voor cultuurhistorie; terwijl het vernietigen van het ene cultuurhistorische facet wel eens veel ernstiger kan zijn dan het aantasten van het andere facet. De separate behandeling van de cultuurhistorische facetten betekent overigens niet dat een mogelijke samenhang tussen de verschillende facetten – het geheel is meer dan de som der delen – over het hoofd wordt gezien. De beoordelingscriteria van de verschillende facetten vragen nadrukkelijk aandacht voor deze ‘stapelings’ van waarden.

Daarnaast is het advies de cultuurhistorie – in elk van de drie facetten – als een apart thema op te voeren, naast geluid, lucht, ecologie, veiligheid, enzovoort. In de huidige praktijk komen de cultuurhistorische effecten regelmatig versnipperd onder de aandacht. Voorbeelden daarvan zijn dat effecten voor de archeologie worden meegenomen onder het thema ‘bodem en water’, terwijl historische geografie onderdeel uitmaakt van het overkoepelende thema ‘landschap’, en soms ook – deels – van ‘natuur’. Historische (steden)bouw wordt veelal niet meegenomen. Het lijkt geen twijfel dat cultuurhistorische effecten nu en dan overlappen met gevolgen voor het landschap en de ondergrond. Dat heeft dan uitleg, alsmede een onderzoeks aanpak die voorkomt dat er ‘dubbeltellingen’ plaatsvinden. Maar waar het op neerkomt, is dat de cultuurhistorische effecten vooral een systematische en zelfstandige aanpak moeten krijgen, om te voorkomen dat ze gaandeweg ondersneeuwen als een subaspect van iets anders.

¹ “Archeologie en m.e.r.” 7 oktober 1996. STOGO onderzoek en advies, i.o.v. ROB.

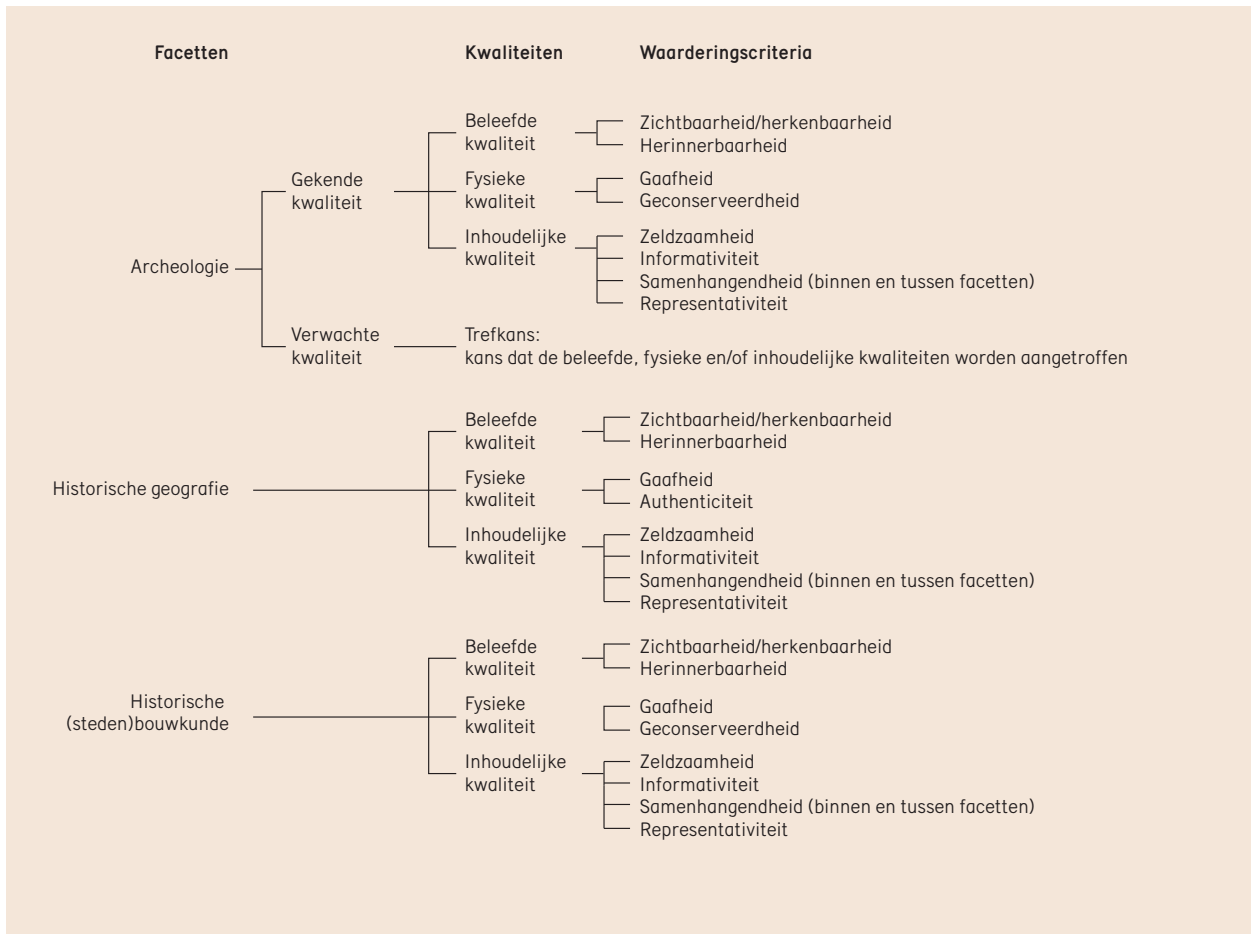
² “Evaluatie cultuurhistorie in m.e.r. Focus op de toekomst”. 16 november 2004. Royal Haskoning i.o.v. ROB en RDMZ.

Cultuurhistorie in al zijn facetten: een gelaagd verhaal

Het masterplan van de nieuwe stadswijk Waalfront in Nijmegen is deels geïnspireerd op drie voor het gebied kenmerkende tijdslagen. Het stratenpatroon van het deelgebied Quartier Latin verwijst naar het grid van de Romeinse stad Ulpia Noviomagus Batavorum die hier 2000 jaar geleden lag en nu alleen nog onder het maaiveld terug te vinden is. Het eveneens grotendeels onzichtbare fort Krayenhoff uit 1824, dat deel uitmaakte van de Nijmeegse vestingwerken, krijgt een leidende rol als landmark, uitzichtpunt en vormgever van de openbare ruimte. Delen van het industrieel erfgoed tot slot worden hergebruikt en krijgen een nieuwe functie. Hoewel voor de inspiratie van het plan voluit is geput uit de cultuurhistorische gegevens, plaatste de commissie voor de m.e.r. een kanttekening bij de omgang met de archeologie in het plangebied. Onduidelijk was namelijk in hoeverre de resten van de oude Romeinse stad zouden worden aangetast door de fundering van het nieuwe Quartier Latin. In een aanvullend MER is beschreven welke maatregelen / vooronderzoeken gedaan zouden worden. Zoals in zoveel stedelijke gebieden waar men nieuwe ontwikkelingen wil realiseren, was het hier echter niet mogelijk om vooruitlopend op de concrete planvorming daadwerkelijk onderzoek te doen voor het MER, vanwege de aanwezige bebouwing.

*Maquette Waalfront: Lodewijk Baljon
Landschapsarchitecten i.s.m. Dok
architecten*

Overzichtsfiguur

Tabel 1: links staan de drie facetten, in het midden de drie kwaliteiten, en rechts de waarderingscriteria die per kwaliteit van toepassing zijn.

Beleefde, fysieke en inhoudelijke kwaliteit

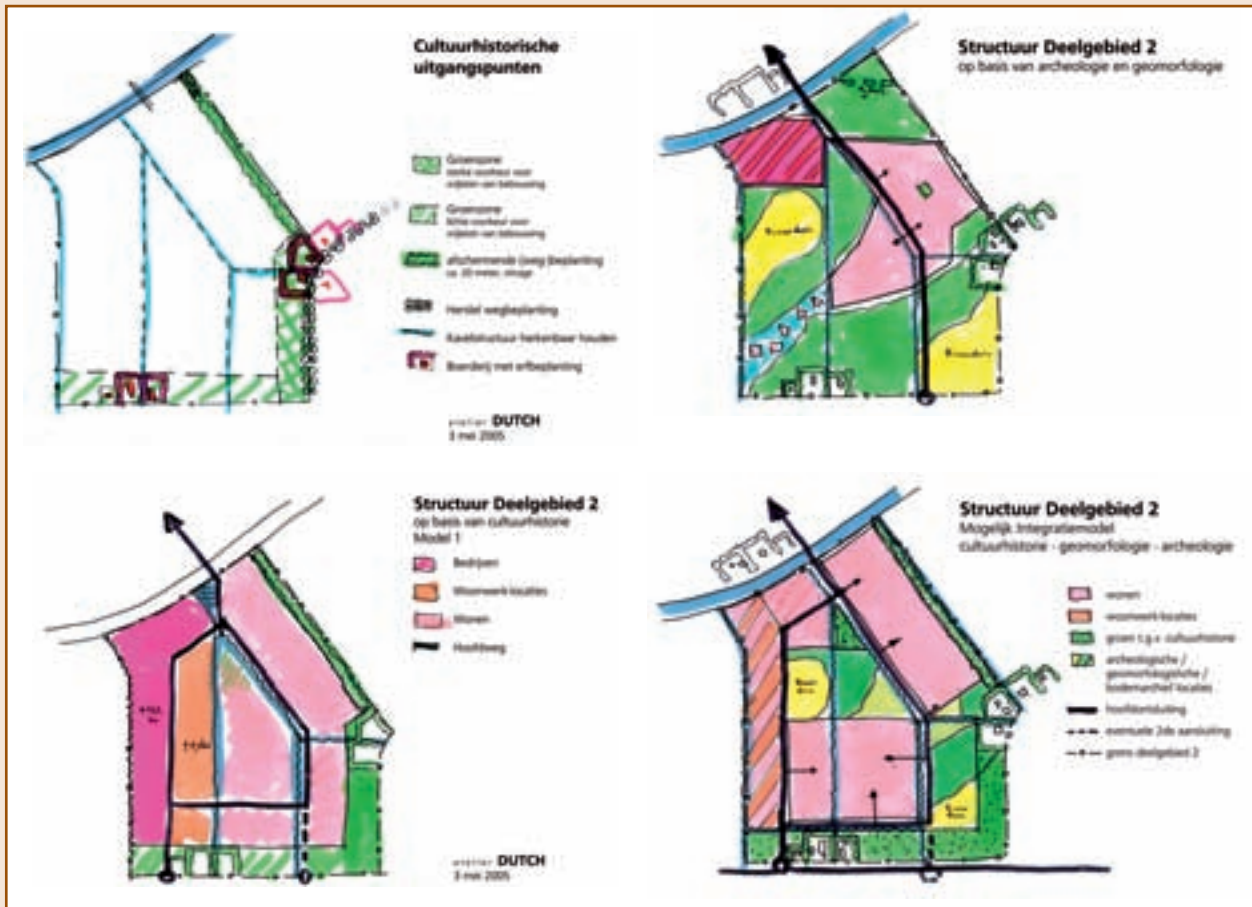
De archeologie, de historische geografie en de historische (steden)bouwkunde zijn elk disciplines op zich. De drie facetten hebben evenwel gemeen dat er steeds drie soorten kwaliteiten in het spel zijn:

Beleefde kwaliteit. Deze kwaliteit weerspiegelt in hoeverre men aan een gebied of aan een object iets kan beleven. Het gaat dan om ‘zichtbaarheid/herkenbaarheid’, alsook om ‘herinnerbaarheid’.

Fysieke kwaliteit. Dit betreft de fysieke conditie van een gebied of object. Bepalend daarvoor zijn hoe ‘gaaf’ het gebied of object is, en of het al dan niet goed en duurzaam ‘geconserveerd’ is.

Inhoudelijke kwaliteit. Bij dit punt is de kern van de zaak in welke mate een gebied of object informatie over het verleden verschaft. Maatgevend hiervoor zijn ‘zeldzaamheid’, ‘informatiewaarde’, ‘samenhangendheid / ensemble-waarde’ en ‘representativiteit’.

Het overzicht dat figuur 1 geeft, is cruciaal in planstudies. Advies: gebruik deze figuur als vertrekpunt om te bepalen wat er cultuurhistorisch gezien aan de hand is in het plangebied. Blijkt vervolgens dat cultuurhistorie echt een belangrijk aspect is, dan verdient het aanbeveling strategisch ook een MKBA in te zetten om aan te geven of de benodigde investeringen maatschappelijk renderen.

Cultuurhistorie in al zijn facetten: keuzes maken (1)

Uitbreiding Urk

Urk rukt steeds verder op naar het oosten, de Noordoostpolder in. Bij de nieuwste uitbreidingsplannen wordt ingezet op behoud van cultuurhistorie. De gemeente wil de karakteristieke structuren van het polderlandschap zichtbaar houden en het bodemarchief ontzien. In de steentijd liep dwars door het plangebied de Overijsselse Vecht. Uit onderzoek blijkt dat in die tijd sommige oeverwallen en rivierduinen bewoond waren (Swifterbantcultuur). In een m.e.r. is bekeken of het structuurbeeld van de dorpsuitbreiding voldoende aansluit bij de cultuurhistorische ambities. Voor een van de deelgebieden bleek dit niet het geval. Daarvoor is toen een thema-alternatief cultuurhistorie gemaakt (zie 4 afbeeldingen). Dit alternatief heeft uiteindelijk zelfs zijn doorwerking gekregen in het later opgestelde bestemmingsplan. Een belangrijk leerpunt in het traject was dat heldere beoordelingscriteria in de startnotitie helpen bij het opstellen van het MER, maar dat het ook zinvol kan zijn hierin te prioriteren (zowel binnen de afzonderlijke aspecten, als onderling). Hoewel gekozen is voor een integraal cultuurhistorisch thema-alternatief bleken de archeologische belangen niet synchroon te lopen met de bovengrondse cultuurhistorie. Immers, de archeologie hangt vaak samen met de geomorfologische opbouw van het gebied, terwijl de bovengrondse cultuurhistorie hier nadrukkelijk wordt gedictieerd door de strakke regels van het polderontwerp en ontwikkelingen in de cultuurtechniek.

Illustraties: Atelier Dutch i.o.v. TAUW Deventer

Effecten: wat is de grootte, de omvang en de ernst?

In de milieueffectrapportage draait het om de vraag: wat zijn de onderscheidende effecten van de alternatieven waarop het onderzoek is toegespitst?

Dat moet in beeld worden gebracht door:

- het beschrijven en waarden³ van de cultuurhistorische facetten in de uitgangssituatie;
- het bepalen van de effecten en de omvang van deze effecten – per alternatief;
- het bepalen van de ernst van deze effecten (ernst effect = omvang effect x waarde facetten).

3 Het waarden van de uitgangssituatie gebeurt hier om een 'meetlat' te krijgen waarlangs mogelijke effecten beoordeeld kunnen worden, om zo een onderling vergelijk van de alternatieven mogelijk te maken. De in de handreiking geboden methodiek wijkt op onderdelen af van de waardebeoordeling bij de Monumentenstatus en kan voor de laatstgenoemde waardebeoordeling dan ook niet worden gebruikt.

Foto: Misha Keyser/Hollandse Hoogte

Cultuurhistorie in al zijn facetten: keuzes maken (2)

Hoogspanningsleidingen

In Nederland lopen hoogspanningsverbindingen meestal bovengronds. Dat is het meest praktisch en efficiënt. Alleen in bijzondere gevallen wordt de verbinding ondergronds aangelegd. In de huidige discussies over de verrommeling van Nederland en behoud van openheid, wordt dit een overweging van belang zodra een verbinding een cultuurlandschap doorsnijdt. Waarbij voor de keuze van ondergrondse tracé's weer rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid dat er archeologische vindplaatsen aanwezig zijn.

3 | De referentiesituatie waarden

Een standaard-onderdeel van elke milieueffectrapportage is een degelijke beschrijving van de 'referentiesituatie', ook wel de 'autonome ontwikkeling' genoemd. De referentiesituatie / autonome ontwikkeling staat gelijk aan de situatie waarin alleen initiatieven worden uitgevoerd waarover reeds definitieve besluitvorming heeft plaatsgevonden, en voor het overige alles bij het oude blijft. Dat is een logisch vertrekpunt, want door een plan of project daarmee te vergelijken, wordt inzichtelijk wat het betreffende plan of project nu daadwerkelijk betekent.

Drie facetten en drie kwaliteiten als uitgangspunt

Tabel 1 uit paragraaf 2 is voor vrijwel elk project een goed uitgangspunt om de referentiesituatie te waarden. Is cultuurhistorie een belangrijk aandachtspunt, dan kan het wenselijk zijn bij de beschrijving van de referentiesituatie meer in de diepte te treden. Daarvoor bieden tabel 2, 3 en 4 (waarderingscriteria en operationele parameters) een handvat.

Tabel 2: waarderingscriteria en operationele parameters archeologie

Kwaliteiten	Waarderingscriteria	Operationele parameters
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement • relatie met omgeving: passendheid
	Herinnerbaarheid (herinneringswaarde)	<ul style="list-style-type: none"> • verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenis • associatie met toegeschreven kwaliteit of gebeurtenis
Fysieke kwaliteit	Gaafheid (compleetheid)	<ul style="list-style-type: none"> • gaafheid aanwezige sporen • ruimtelijke gaafheid: bodemlagen onverstoord, horizontaal • stratificatie intact: bodemlagen onverstoord, verticaal • mobilia in situ: losse onderdelen nog op hun plek • ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling / mobilia en sporen • aanwezigheid antropogeen biochemisch residu
	Geconserveerdheid (technische staat, conservering)	<ul style="list-style-type: none"> • conservering artefacten (metaal/overig) • conservering organisch materiaal
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> • het aantal vergelijkbare monumenten (complexen) van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde microregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld • idem op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart
	Informativiteit (informatiewaarde)	<ul style="list-style-type: none"> • betekenis voor de wetenschap: recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode
	Samenhangendheid (ensemble- of contextwaarde)	<p>Binnen het facet archeologie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • synchrone context: wel/niet voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de micro-regio • diachrone context: wel/niet voorkomen van monumenten uit opeenvolgende perioden binnen de micro-regio <p>Tussen het facet archeologie en de andere facetten van cultuurhistorie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • landschappelijke context (fysisch- en historisch geografische gaafheid van het contemporaine landschap) • stedenbouwkundige context
	Representativiteit	<ul style="list-style-type: none"> • kenmerkendheid voor een bepaald gebied of periode • het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd
Verwachte kwaliteiten	Trefkans	<ul style="list-style-type: none"> • kans dat de bovengenoemde parameters gelden voor het studiegebied

Tabel 3: waarderingscriteria en operationele parameters historische geografie

Kwaliteiten	Waarderingscriteria	Operationele parameters
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid (herkenbaarheid)	<ul style="list-style-type: none"> afwisselendheid (diversiteit aan elementen) zichtbaarheid landschapselementen en patronen (herkenbaarheid) 'match' met omgeving (passendheid)
	Herinnerbaarheid (herinneringswaarde)	<ul style="list-style-type: none"> verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenis (symboliek) associatie met toegeschreven kwaliteit of gebeurtenis (symboliek) ouderdom
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	<ul style="list-style-type: none"> mate waarin landschapselementen en -patronen in tact zijn mate waarin oorspronkelijk karakter behouden is (authenticiteit)
	Geconserveerdheid	<ul style="list-style-type: none"> mate waarin landschapselementen in evenwicht verkeren met de abiotische omgeving (veelal grondwaterstand)
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> het aantal vergelijkbare landschapstypen c.q. patronen, lijnen, elementen, van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde regio
	Informativiteit (informatiewaarde)	<ul style="list-style-type: none"> betekenis voor de wetenschap mate waarin het element de sporen toont van zijn ontwikkeling afleesbaarheid (herkenbaarheid) van de genese van het historisch landschap (landschapstype)
	Samenhangendheid (ensemblewaarde)	<p>Binnen het facet historische geografie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samenhang (tussen lijnen, elementen en patronen): mate waarin elementen onderdeel vormen van een grotere eenheid mate waarin een element de samenhang begrijpelijk maakt (vormfunctie) <p>Tussen het facet historische geografie en de andere facetten van cultuurhistorie:</p> <ul style="list-style-type: none"> mate van samenhang met archeologische context mate van samenhang met stedenbouwkundige context
	Representativiteit	<ul style="list-style-type: none"> kenmerkendheid voor / verbonden aan een bepaald gebied, periode of menselijke activiteit het aantal vergelijkbare landschapstypen c.q. patronen, lijnen, elementen, van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde regio

Tabel 4: waarderingscriteria en operationele parameters historische (steden)bouwkunde

Kwaliteiten	Waarderingscriteria	Operationele parameters
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid (schoonheid)	<ul style="list-style-type: none"> esthetische kwaliteit: zichtbare uitingen 'match' met omgeving: passendheid
	Herinnerbaarheid (herinneringswaarde)	<ul style="list-style-type: none"> verbondenheid met historische gebeurtenis ouderdom
Fysieke kwaliteit	Gaafheid (herkenbaarheid)	<ul style="list-style-type: none"> compleetheid: mate waarin alle stijlelementen aanwezig zijn authenticiteit: mate waarin oorspronkelijk bouwkundig, stedenbouwkundig karakter en/of de gebruiksfunctie (lege hulzen!) behouden is
	Geconserveerdheid	<ul style="list-style-type: none"> bouwkundige staat
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> het aantal vergelijkbare monumenten (complextypen) uit dezelfde periode binnen dezelfde regio innovativiteit: pionierskarakter
	Informativiteit (informatiewaarde)	<ul style="list-style-type: none"> betekenis voor de wetenschap c.q. belang voor (bouw)geschiedenis mate waarin het bouwwerk/complex de sporen toont c.q. uitdrukking is van o.a. culturele, sociaal-economische, geestelijke, technische bestuurlijke ontwikkelingen
	Samenhangendheid (ensemblewaarde of situationele waarde)	<p>Binnen het facet historische bouwkunde:</p> <ul style="list-style-type: none"> synchrone context: voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de stadswijk/het complex mate waarin element onderdeel vormt van een grotere eenheid mate waarin interieur en exterieur samenhangen <p>Tussen het facet historische bouwkunde en de andere facetten:</p> <ul style="list-style-type: none"> samenhang met archeologische context samenhang met historisch geografische context
	Representativiteit (cultuurhistorische waarde)	<ul style="list-style-type: none"> kenmerkendheid voor een bepaalde periode of bouwstijl (bouwstijl/periode: 'dit gebouw is nu een typisch voorbeeld van de neorenaissance')

Aanpak

Om te beginnen is van belang dat de onderzoeks-aanpak betrouwbaar, consistent en navolgbaar is. Het bevoegd gezag, de insprekers, de wettelijke adviseurs en de Commissie voor de milieueffectrapportage moeten kunnen begrijpen hoe u tot de uiteindelijke conclusies over de referentiesituatie bent gekomen. Het is dan ook nuttig de onderzoeks-aanpak, voorafgaand aan de presentatie van de resultaten, (kort) te verantwoorden.

Vervolgens geldt als devies om tot een slanke, maar scherpe onderzoeksagenda te komen: zoek de verschillen! Bedenk dat milieueffectrapportages (en MKBA's trouwens ook) vooral *onderscheidende* effecten in beeld moeten brengen: wat zijn de wezenlijke verschillen tussen de referentiesituatie en de alternatieven, en waarin schuilen de grootste verschillen tussen de alternatieven onderling? Een consequente toespitsing op die verschillen maakt het meestal goed mogelijk snel een selectie te maken van de criteria en de parameters die er in het specifieke geval echt toe doen.

Bij het bepalen van de aanpak is voorts van belang welke mate van detail u aanbrengt; in hoeverre u meer kwantitatief of juist meer kwalitatief te werk gaat, en op welke niveaus u de onderzoeksresultaten gaat aggregeren in de uiteindelijke presentatie. Een kwantitatieve benadering is zinvol wanneer het onderzoek subtiele verschillen in beeld moet brengen; en als bijvoorbeeld kwantitatieve gegevens eenvoudig beschikbaar zijn. Bedenk echter ook dat in veel gevallen een kwalitatieve benadering heel goed kan voldoen.

In z'n algemeenheid is het raadzaam bij de waardering van de referentiesituatie – voor elk facet per kwaliteit – minimaal een oordeel te presenteren op een driepuntsschaal: laag, gemiddeld, hoog. Zo'n oordeel laat zich vatten en presenteren in een eindtabel conform het format zoals hieronder weergegeven (tabel 5).

Hulpmiddelen (informatiebronnen) bij de waardering

- Voor archeologie zijn er per provincie / gemeente de Archeologische Monumentenkaarten (AMK's), veelal opgenomen in een provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart of Hoofdstructuur of een gemeentelijke archeologische waardenkaart. Aanvullend hierop is er de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden. Deze IKAW laat zien hoe groot de 'trek' is om iets archeologisch waardevols aan te treffen. Ook deze verwachtingskaart is of wordt door provincies verfijnd. Steeds meer gemeenten laten voor hun gemeentelijk grondgebied ook verwachtingskaarten of beleidsadvieskaarten maken. Afhankelijk van het schaalniveau van het besluit waarvoor de milieueffectrapportage wordt opgesteld, moet voor de archeologische trek de bijbehorende beschrijvingsniveau worden gezocht. Voor een besluit-m.e.r. kan niet worden volstaan met de IKAW, terwijl dit voor een plan-m.e.r. in de meeste gevallen wel voldoet.

Tabel 5: referentiesituatie

Facet	Overkoepelende waardering	Toelichting
Archeologie	Beleefde kwaliteit:	Volgens tabel 2
	Fysieke kwaliteit:	
	Inhoudelijke kwaliteit:	
Historische geografie	Beleefde kwaliteit:	Volgens tabel 3
	Fysieke kwaliteit:	
	Inhoudelijke kwaliteit:	
Historische (steden)bouw	Beleefde kwaliteit:	Volgens tabel 4
	Fysieke kwaliteit:	
	Inhoudelijke kwaliteit:	

- Vergelijkbare instrumenten voor de bescherming van historische geografie zijn vooralsnog niet voorhanden, al zijn er wel allerlei aanzetten. Zo biedt de inventarisatie *Ontgonnen Verleden; Inzoomen op de historisch-geografische ontwikkeling van het Nederlandse landschap* (Landview/LNV, 2001) een overzicht en eerste selectie van belangrijke historisch-geografische elementen en structuren (zie ook www.kich.nl). Veel provincies hebben in hun Cultuurhistorische Waardenkaart of Hoofdstructuur ook de historische geografie opgenomen.
- Bij waarderings van de historische (steden)bouwkunde is het van belang nota te nemen van de lijsten met Rijksmonumenten, beschermd historische buitenplaatsen, beschermd stads- en dorpsgezichten, objecten en gebieden uit het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) en historische boerderijen (inventarisatie Stichting Historisch Boerderij Onderzoek). Daarnaast kennen verschillende gemeenten en enkele provincies eigen lijsten met beschermd monumenten. Bij naoorlogse wijken is er tot slot een toenemende waardering voor de stedenbouwkundige opzet.

4 | Milieueffectrapportages

Effecten: waar u naar kunt kijken in een milieueffectrapportage

In een m.e.r. – en een eventueel hierop voortbouwende MKBA – moet u kijken naar wat er verandert ten opzichte van de fysieke Ausgangssituatie van het referentiealternatief. Elk project of plan verandert op z'n minst wel iets, en mogelijk soms heel veel. Qua aard van die veranderingen zijn er vier soorten fysieke effecten, elk met een negatieve en positieve verschijningsvorm:

Verstoring, ontstoring: dit raakt de beleefde kwaliteit, omdat de zichtbaarheid en herkenbaarheid verandert, maar mogelijk ook de fysieke kwaliteit. Denk bijvoorbeeld aan een grafheuvel die slijt doordat er zo veel toeristen op bezoek komen; met daar tegenover een recreatieplan waarin diezelfde grafheuvel nog steeds te zien zal zijn maar niet meer belopen kan worden. Hierbij kan ook gedacht worden aan de relatie tussen objecten en hun omgeving, bijvoorbeeld hoge bebouwing met flats nabij een cultuurhistorisch waardevol open gebied.

Verstoring/ontstoring

De manier waarop mensen cultuurhistorie beleven kan in sterke mate beïnvloed worden door nabijgelegen ontwikkelingen. Op de foto het kerkje van Duivendrecht dat in de loop der jaren ingekapseld is geraakt door infrastructuur. Hierdoor is niet alleen de beleving aangetast maar is ook de fysieke relatie van de kerk en het buurtschap verstoord. Actueel is ook de discussie over de invloed van stedelijke hoogbouw op de beleving van landschappen.

Foto: Wim van der Ende

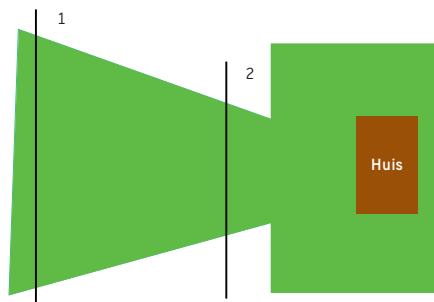
Doorsnijding, verbinding: dit beïnvloedt de inhoudelijke kwaliteit. De ensemblewaarde verslechtert bijvoorbeeld doordat een landhuis wordt gescheiden van een landschapspark; of verbetert juist doordat een bestaande verbinding verkeersluw wordt gemaakt en bijgevolg het betreffende park en huis weer veel meer een eenheid worden.

Doorsnijding/verbinding

Infrastructurele projecten kunnen op verschillende manieren landschappen doorsnijden. Hoe groot het effect daarvan is, is ook op verschillende manieren te berekenen. De illustratie geeft aan dat in dit geval, bij de doorsnijding van een landgoed, het niet volstaat om te kijken naar het aantal strekkende meters. Een betere beoordelingsmaat is hier het aantal hectare dat van het landgoed wordt afgesneden.

Illustratie: Witteveen + Bos

(uit *Handreiking cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA, Deventer 2008*)

Vernietiging, versterking: een vernietigd object kan niet meer beleefd worden, fysiek verschijnen of inhoudelijke kwaliteiten verlenen; voor een in ere hersteld object geldt het omgekeerde.

Vernietiging/versterking

Ruimtelijke dynamiek kan cultuurhistorische waarden vernietigen, maar kan ook bijdragen aan een nieuwe functie, of herstel ervan. Op de foto enkele grafen in het Limburgse heuvelland. Bij de opwaartse ontginning van de beboste hellingen liet men destijds de oude bosrand staan om erosie tegen te gaan. Vele grafen zijn de afgelopen decennia echter gerooid ten behoeve van de landbouw. In herinrichtingprojecten kunnen ze een nieuwe functie krijgen voor bijvoorbeeld natuur- of recreatiedoeleinden.

Foto: Paul Paris

Verdroging, vernatting: droger of natter heeft vooral gevolgen voor de fysieke kwaliteit van objecten. Bijvoorbeeld dat een historisch-geografisch waardevolle houtwal afsterft door verdroging; of doordat een geraffineerd grondwater-regime de houtwal in kwestie juist nieuwe perspectieven biedt.

Verdroging/vernatting

Ruimtelijke ontwikkelingen die ingrijpen in de grondwaterstand kunnen grote gevolgen hebben voor historische landschapselementen en het bodemarchief. Op de foto een gedeeltelijke blootlegging van een neolithische veenweg bij Nieuw-Dordrecht in Drenthe (1964). Archeologische vindplaatsen die bestaan uit organisch materiaal zijn gebaat bij een stabiel waterpeilbeheer.

Foto: Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie

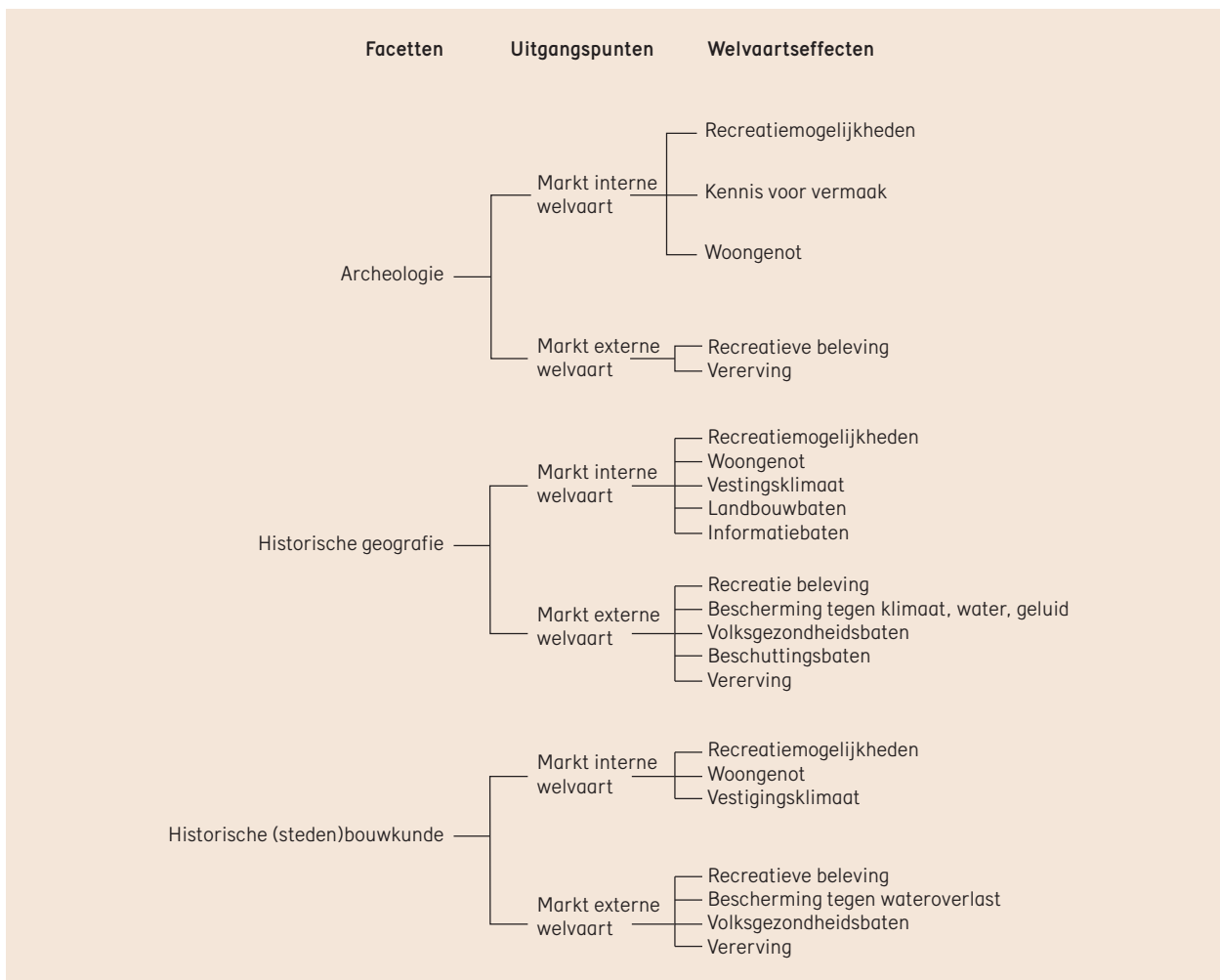
De vier bovenstaande fysieke effecten moeten voor elk alternatief worden benoemd en worden afgezet tegen de eerder beschreven referentiesituatie. Daarbij past nog wel een nadere analyse, zowel in kwalitatieve als kwantitatieve zin:

- Maak een helder overzicht – vanuit cultuurhistorisch oogpunt – van wat per alternatief de onderscheidende positieve en negatieve effecten zijn.
- Plaats dit geheel in perspectief door aandacht te besteden aan aard en duur: grote en onomkeerbare effecten leggen meer gewicht in de schaal dan kleinere effecten die later nog zijn terug te draaien.

Beleefbaar, fysiek, inhoudelijk

Het is aan te bevelen bij de presentatie van de effecten – wederom – uit te gaan van de driedeling in beleefbare, fysieke en inhoudelijk kwaliteit. Op die manier sluit uw effectbeschrijving goed aan op uw beschrijving en waardering van de referentiesituatie. Methodologisch gezien bent u dan goed bezig. Maar wellicht nog belangrijker is dat de besluitvormers dan kunnen gaan inzien hoe het één met het ander samenhangt. Vul het volgende in:

- De beleefbare, fysieke en inhoudelijke kwaliteiten van de referentiesituatie zijn objectief qua archeologie, historische geografie en historische (steden) bouwkunde als volgt te waarderen:
- De beschreven alternatieven voor project X of plan Y hebben de volgende fysieke effecten: ...
- Het geheel overziend betekent dit dat we ten aanzien van de alternatieven voor het thema 'cultuurhistorie' kunnen concluderen dat: ...

Tabel 6: overzicht van de mogelijke welvaartseffecten van cultuurhistorie

5 | Maatschappelijke kosten-batenanalyses (MKBA's)

Wat is een MKBA?

Een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) is een methode om ter voorbereiding op de besluitvorming te bepalen, heel simpel gezegd, wat iets kost en wat het oplevert. Bij die kosten en baten gaat het om het effect op de maatschappelijke *welvaart*, hetgeen uiteindelijk wordt uitgedrukt in euro's. Dit betekent dus dat een MKBA de kosten van maatregelen uit alternatieven afzet tegen de baten die deze maatregelen opleveren. En de hamvraag is dan wat *per saldo* de meest gunstige investering is.

In het gedeelte over MKBA in de *Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA* staat de vraag centraal welke vormen van welvaart we ontleen aan cultuurhistorie. Dan gaat het natuurlijk om zaken als recreatiemogelijkheden en woongenot, maar daarnaast zijn er kosten en baten in het vlak van bescherming tegen klimaat en geluid, effecten voor de volksgezondheid en 'vererving' (de wens om ons nageslacht iets interessants na te laten).

Anders dan in het geval van milieueffectrapportages is er geen formele wetgeving die aanduidt in welke gevallen een MKBA verplicht is. In de praktijk is echter een MKBA noodzakelijk bij grote projecten die overheidsfinanciering vergen. Daaronder vallen in elk geval grote infrastructuurprojecten; maar de trend is dat eveneens de kleinere (ruimtelijke) projecten via een MKBA onder de loep worden genomen.

Toespitsing op cultuurhistorie

Zodra cultuurhistorie een belangrijk aspect is, loont het de moeite om:

- de kosten en baten van eventuele extra investeringen in de cultuurhistorie inzichtelijk te maken;
- een cultuurhistorievriendelijk of zelfs uitdagend alternatief te ontwerpen (vooral als dit aspect in de verschillende planalternatieven te plichtmatig is ingevuld).

Als een plan en / of project in een cultuurhistorisch waardevol gebied ligt en / of er cultuurhistorische potenties zijn, dan is de vraag vervolgens: welke vormen van welvaart ontleen wij in dit specifieke geval aan cultuurhistorie? "Hier kan men achter komen", aldus de handreiking, "door bij elke verandering van het erfgoed die in de m.e.r. geregistreerd staat de vraag te stellen: wie heeft hier last of profijt van en waaruit bestaat dit dan precies?"

Overzicht: wat moet u onderzoeken?

Overzichtstabel 6 laat zien welke facetten, uitgangspunten en welvaartseffecten u in kaart kunt brengen indien een MKBA bij uw project aan de orde is.

Voorbeeld Diefdijk

De aanpak van een MKBA laat zich het best verduidelijken aan de hand van een voorbeeld, de pilot-studie *MKBA voor de verbetering van de Diefdijklinie*. De Diefdijk is een compartimenteringsdijk die de hoger gelegen Tieler- en Culemborgerwaard scheidt van de lager gelegen Alblasserwaard / Vijfheerenlanden. Deze dijk voldoet niet aan de veiligheidsnormen en moet daarom versterkt worden over een traject van circa 23 kilometer. Het dijkstelsel maakt deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het steile dijkprofiel is karakteristiek. In de nabijheid van deze historische dijk bevinden zich tal van cultuurhistorische waarden.

Goed opdrachtgeverschap loont!

Bij 'goed opdrachtgeverschap' voor plannen en projecten hoort aandacht voor cultuurhistorie erbij. Cultuurhistorie is geen 'luxe', of 'franje'. Enerzijds is de zorg voor het erfgoed een kwestie van beschaving. Anderzijds verdienen investeringen in het behouden, benutten en doorvertalen van cultuurhistorische kwaliteiten zich maatschappelijk gezien vaak ruimschoots terug. Bijvoorbeeld omdat het woongenot (en de woningprijs) in het plangebied of de directe omgeving omhoog gaat, doordat het vestigingsklimaat voor bedrijven verbetert, of doordat een gebied extra aantrekkelijk wordt voor recreanten. Ook het feit dat toekomstige generaties nog van het erfgoed kunnen genieten, is een waarde op zich.

Er zijn dus baten te behalen door in plannen extra aandacht te besteden aan ons erfgoed. Een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) maakt inzichtelijk welke baten dat zijn.

Een sprekend voorbeeld is de planontwikkeling voor de verbetering van de Diefdijk, de compartimenteringsdijk tussen de Lek en de Waal. Hiervoor is naast een 'economisch' alternatief ook een 'cultuurhistorisch' alternatief uitgewerkt. In het cultuurhistorisch alternatief blijft het kenmerkende dijkprofiel behouden. Dit alternatief versterkt tevens de ensemblewaarde van de dijk met aanpalende dijkbebouwing en verdedigingswerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Van beide alternatieven zijn zowel de milieueffecten als de kosten en baten geïnventariseerd.

Een voorbeeld is ook de planvorming voor het Munnikenland, een van de Ruimtevoor-de-rivier-projecten. Daar worden bijvoorbeeld voormalige inundatievelden van de Nieuwe Hollandse Waterlinie weer in gebruik genomen om bij overstroming van het gebied het water tijdelijk te bergen. Een oude functie (inundatie) wordt gebruikt als ontwerpcriterium voor nieuwe concepten (ruimte voor water)!

Diefdijk, onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie

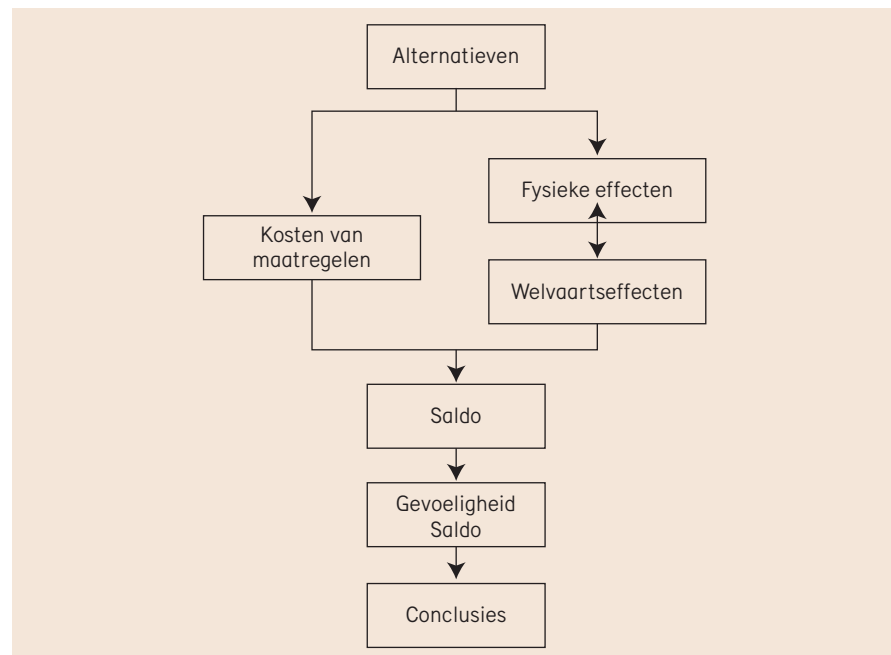
Foto: Rienke Groot

In de planstudie is een 'economisch alternatief' uitgewerkt, alsook een 'cultuurhistorisch vriendelijk alternatief' met extra maatregelen om cultuurhistorische kwaliteiten te behouden en waar mogelijk zelfs te versterken. Beide alternatieven zijn onderworpen aan een MKBA, toegespitst op cultuurhistorie.

Stappenplan

Een MKBA wordt stapsgewijs aangepakt, zie ook de afbeelding:

- Stap 1: vaststellen van het plan of project en de daarbij behorende maatregelen
- Stap 2: kostenraming maatregelen
- Stap 3: kwantificeren van de fysieke effecten
- Stap 4: bepalen, kwantificeren en monitaren (in euro's) van de welvaartseffecten
- Stap 5: faseren, disconteren, salderen
- Stap 6: gevoeligheidsanalyse
- Stap 7: conclusies

Prijskaartjes

Cruciaal bij een MKBA is de vertaalslag van fysieke effecten (stap 3) naar welvaartseffecten (stap 4). Dit is goed te doen als er zogenoemde prijskaartjes voor effecten beschikbaar zijn; bijvoorbeeld het aantal extra recreanten vermenigvuldigd met wat zij over hebben voor een bezoek (zoals de te maken reiskosten), of de gerealiseerde waardeverhoging van onroerend goed bij vergelijkbare ingrepen. Zijn dergelijke prijskaartjes niet voorhanden, of is de omvang van het effect niet helder, dan vergt een MKBA pionierswerk.

De uitgevoerde pilot-studie voor de Diefdijk illustreert niettemin dat het goed mogelijk is de kosten en baten van extra maatregelen ten behoeve van de cultuurhistorie inzichtelijk te maken. Bovendien maakt een dergelijke exercitie duidelijk waar er vanuit cultuurhistorisch oogpunt echt winst te boeken valt.

6 | Informatiebronnen

Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA

Een belangrijke informatiebron is de uitvoerige *Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA*. Daarin vindt u uitleg over het in kaart brengen van de basissituatie en het toepassen van m.e.r. en MKBA. De Handreiking is te downloaden op www.cultureelerfgoed.nl.

Bij deze Handreiking hoort een pilot-studie over de Diefdijk. Deze pilot-studie maakt tastbaar:

- 1 hoe de inzichten uit de handreiking in de praktijk kunnen worden toegepast,
- 2 hoe de methodiek – bepalen en waarderen van effecten – concreet uitwerkt.

Interessante websites

Landelijk

- www.kich.nl: portal website voor de ontsluiting van cultuurhistorische informatie uit verschillende databases in een en dezelfde geografische kaart.
- www.cultureelerfgoed.nl: website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- www.commissiemer.nl: website van de commissie voor de m.e.r. die o.a. waakt over de kwaliteit van de milieuinformatie waarop bestuurders hun besluiten baseren.

Per provincie

Provinciale websites met cultuurhistorische waardenkaarten, zoals:

- <http://www.fryslan.nl/binfo/chk/inhoud/startchk.htm>
- <http://provincie.overijssel.nl/beleid/cultuur/erfgoed>
- <http://www.gelderland.nl>
- <http://chs.zuid-holland.nl>
- <http://www.noord-holland.nl/chw>
- <http://provincie.zeeland.nl/cultuur/chs>
- <http://brabant.esrinl.com/chw>
- <http://flexiweb.limburg.nl/chw>

